

מוצאו של נתן הנביא

אלכסנדר זרון

בשלוש פרשיות במקרא מופיע נתן הנביא כדמות מרכזית: (א) בחזון בית־ה' ובית־דוד (שמ"ב ז: ב) בגינוי רצח אוריה (שמ"ב יב 16–17); (ג) במאבק על כס־דוד (מל"א א 8 ואילך).

שתי הפרשיות הראשונות מעוררות השגות חמורות בשאלת מהימנותן ההיסטורית. דברי הנביא בנוגע להקמת בית־ה' (שמ"ב ז 4 ואילך) הוגדרו על־ידי הביקורת כהשלכה לעבר, כתובה ברוח האסכולה הנבואית מן המאה ה־ח לפנה"ס ואילך. אסכולה זו, לדעת רבים, התנגדה מכול וכול לפולחן במקדשים¹. מתוך גישה דומה ראו חוקרים בהתיצבות הנביא כנגד מלכו, בפרשת אוריה, מעשיה גרידא². הפרשה השלישית בלבד, התערבותו של נתן במאבק על הירושה, מקובלת כהיסטורית. אפילו מבקר חריף כוולהאוזן אינו מטיל ספק בתאורם הנאמן של תכני החצר הירושלמית בפרשה זו³. ובזכות פרשה זו בלבד מוכר נתן הנביא כדמות היסטורית אפילו בעיני המבקרים השנונים ביותר של שתי הפרשיות הראשונות.

לעומת העניין הרב שגילו חוקרים ופרשנים בסיפורים אלו, הם טיפלו רק מעט מאוד בידיעות אודות "בנים של נתן" ברשימת שרי שלמה (מל"א ד 5) וברשימת גיבורי דוד (שמ"ב כג 36). דלות הנתונים ליד שמותיהם של הנקובים שם, אינה מאפשרת לקבוע בוודאות, שבני נתן אלה הם אמנם בניו של הנביא. כיוון שקשה ביותר ללמוד על קשר אפשרי בין יגאל בן נתן בשמ"ב כג 36 לבין נתן הנביא, נדחה את בדיקת עניין זה לאחר הדיון בשרי שלמה בני־נתן. אלא שגם הדיון בהם אינו עובר בלי קשיים. רבים מציעים להשמיט את התיבה "כהן" ליד שמו של זבוד בן נתן (מל"א ד 5)⁴ או לפחות לצמצם את משמעות התואר, וזאת מן הטעמים הבאים:

(א) ליד שמו של זבוד נרשם תואר נוסף: 'רעה המלך'⁵; (ב) התיבה "כהן" אינה בתרגום השבעים⁶; (ג) אחיו של זבוד, עזריהו, אינו מכונה כהן; (ד) כהניו של שלמה נזכרים ברשימה כבר מקודם (מל"א ד 4); (ה) נתן הנביא לעולם לא מכונה כהן.

כנגד טענות אלה ניתן להעיר הערות שונות:

(א) הכינוי רעה (רע) אינו מלמד בהכרח על משרה רשמית, ואפשר להבין אותו במשמעות של ידיד, מקורב וכד'. המושג רע מופיע למשל ביחסים בין דויד לבין חושי במשמעות של ידידות, רעות הדדית (ש"ב טז 17).

(ב) עדות הגירסות הסוטות אינה מכרעת כאן, כיוון שייתכן כי המתרגמים השמיטו את התיבה "כהן", משום שנתן ידוע כנביא בלבד.

(ג) סביר יותר להניח שהתיבה "כהן" נשמטה בשגגה, או באופן מגמתי, ליד עזריהו בן-נתן מאשר לשער שהיא נוספה בשגגה אחרי זכור בן-נתן. מה עוד שבפס' 2 בא עזריהו בן צדוק הכהן, ולפי ש"ב טו, 27 אפשר היה לצפות, כי אחימעץ יכהן אחרי צדוק אביו.

(ד) עקרונית אין קושי בהזכרת כהן נוסף בפס' 5, כיוון שגם ברשימת השרים של דויד בשמ"ב ת, 16–18 באים בראשונה שני כהנים ואחריהם כהנים נוספים⁷.

(ה) עצם הזכרת צדוק ואביתר במל"א ד, 4 מעוררת תמיהה⁸, משום שאביתר סולק עלידי שלמה (מל"א ב, 26); ובמקום בו היינו מצפים לצדוק (פס' 2) מופיע בנו – עזריהו בן צדוק.

(ו) פרטים אחדים, עליהם נעמוד להלן, מצביעים על קרבתו המיוחדת של נתן לתחומי הכהונה (שמ"ב פרקים ז; יב; מל"א א).

(ז) ללא קשר עם כל השיקולים הללו, יש לפקפק אם בימי דויד הקפידו על טהרת מוצאם של הכהנים (ראה להלן).

האם נתן היה כהן?

על יסוד הדברים להם רמזנו לעיל, נשאלת שאלה הראויה לבחינה יותר מעמיקה: האם מוצאו של נתן כהני?

1 בין הנביאים המפורסמים במקרא התייחסו ירמיהו (א 1) ויחזקאל (א 3) במפורש לכהונה. נביאים אחרים ביצעו פעולות הנחשבות בדרך-כלל כזכותם של כהנים בלבד. שמואל שירת את עלי במשכן שילה ובנה מזבח ברמה (שמ"א א ואילך; ז 17); אליהו ריפא את המזבח על הכרמל וזבח בו (מל"א יח 30 ואילך)⁹.
2 לפני הכתרתו של שלמה מצווה דויד (מל"א א 34): "... ומשח אתו (את שלמה) שם צדוק הכהן ונתן הנביא למלך וגו'"¹⁰. אמנם לאחר מכן נאמר (פס' 39): "ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל וימשח את שלמה וגו'" – ונתן לא נזכר בשעת הפעולה שבקדושה עצמה; אבל בפס' 45 (שם) חוזר שוב הנוסח: "וימשחו אתו צדוק הכהן ונתן הנביא למלך וגו'", דהיינו בפס' 34 ובפס' 45 נזכר נתן בלבד מכל תומכי שלמה (השווה מל"א א 8), כאחד ממבצעי ההקדשה לצדו של צדוק. אלא שגם השתתפותו הפעילה של הנביא בטקס המשיחה אינה ראייה

מכרעת לייחוסו הכהני, כיוון שגם שמואל משח מלכים (שמ"א י 1; טז 13), ובן-נביא עלום-שם משח את יהוא בשליחותם של אליהו ושל אלישע (מל"א יט 16; מל"ב ט 1 ואילך).

3 כאמור לעיל מטפל נתן בעניינים הקשורים יותר למקדש ולבית המלוכה מאשר לתיקון החברה (שמ"ב ז; מל"א א). חלקו של נתן במאבק על ירושת דוד אף מזכיר במידה רבה את חלקו של יהוידע הכהן בקשר נגד עתליה ובהכתרת יהואש בן אחזיה (מל"ב יא 4 ואילך). להיבט מדיני זה, בפעילותו של נתן, מצטרף יפה מעמדו של זבוד בן נתן כרעה למלך שלמה (מל"א ד 5). מאידך גיסא אין לשלול מן הכהונה כל הספה חברתית. כהנים היו שומרי התורה (שמ' לד 1-4, 27-29; מ 3, 20 ועוד). תפקיד של שמירת התורה שבידי הכהנים נזכר גם אצל הנביאים (יר' יח 18; יח 26 ועוד). לפי המסורת היו רשומים על לוחות הברית לפחות עשרת הדיברות ובהם הדיבר "לא תרצח" (שמ' כ 14), בוודאי רלוואנטי לפרשת אוריה. הנביא מלאכי אף מעיד כי הכהן האידיאלי השיב רבים מעוון (מל' ב 6).

4 גם חוסר התייחסות בפעילותו של נתן אינו תופעה חד-פעמית. כבר הזכרנו כפילות דומה אצל נביאים אחרים. ובמיוחד דומה בכך נתן לשמואל, שבעל דה"י סיפחו למשפחות לוי (דה"א ו 18). נראה שחוסר התייחסות בין הכהונה לבין הנבואה נובע מאי-גיבוש מעמד של בני לוי בימי השופטים ובראשית ימי המלוכה ביהודה ובישראל לפחות עד ימי חורבן שומרון¹¹. אלא שדווקא שם מוצאים מסורת על כהנים צאצאי משה (שופ' יח 30). לעומת זאת מסורת מסעי הארון אינה מציינת ייחוסם לכהונה של מספר אנשים המשרתים את הארון. באגדה זו אין כל רמז לזכות הכהונה של אבינדב ושל בניו (שמ"א ז 1; שמ"ב ו 3) ושל עובד אדום הגתי (שמ"ב ו 10). תמיהה עוררה גם הזכרת בניו של דוד (שמ"ב ח 18) ושל עירא היאירי (שמ"ב כ 26) ככהנים. בקשר לבני דוד מוצאים כבר בדה"א יח 17 במקום "כהנים היו" – "הראשונים ליד המלך". וכך דורש ת"י (רברבין הו), והרד"ק מבאר: "גדולים היו וממונים על כולם", וברוח זו מפרשים גם החדשים (מונטגומרי עמ' 116; סגל לשמ"ב ח 18; כ 26) את המונח "כהן" במשמעות של שר וכד'.

5 ייתכן שחלק מיושבי קרית יערים וערים אחרות באיזור הגיעו לשם במסגרת גלי נדידה מן הדרום היהודאי. קרית יערים, המכונה גם בעלי יהודה (שמ"ב ו 2) קלטת כנראה יתרים (דה"א ב 53) מעיר הלויים יתיר (יהו' כא 14), אשר אליה שלח דוד בימי שהותו בצקלג משללו (שמ"א ל 27)¹². לא מן הנמנע, כי גם יושבי צובה משבט יהודה (תה"ע, תוספת ליהו' טו, 59; ראה להלן) הגיעו לאזור בגל התנחלות כזה.

יגאל בן נתן מצבה (שמ"ב כג 36)

כאמור לעיל לא טיפלו החוקרים בדרך-כלל באפשרות שנתן הנביא נזכר בעקיפין ברשימת גיבורי דויד בשמ"ב כג). אפילו אליגר ומזר¹³, שפירסמו מחקרים מקיפים בנוגע לרשימה זו לא שקלו אם יש בפס' 36 קשר לנביא הידוע. הראשון שהזכיר אפשרות זו היה רודולף בפירושו לספר דה"י¹⁴. בזכות קשר זה בין יגאל בן נתן לבין נתן הנביא יש להצביע על הנוהג המקראי לציין ליד שמו הפרטי של אדם את שם אביו רק אם נושא השם או אביו הוא אדם מכובד. נוהג זה נשמר כנראה גם ברשימת גיבורי דויד. בכל אופן נוהגים לזהות את אחיתפל אבי אליעם (שמ"ב כג 34) עם אחיתפל יועצו של דויד (שמ"ב טו 12 ואילך¹⁵), ולפי היקש דומה אפשר להניח כי נתן אביהו של יגאל (שמ"ב כג 36), זהה עם נתן הנביא. עוד נראה להלן כי זהו זה הולם פרטים נוספים בקורותיו של נתן.

...מצבה

הנוסח "יגאל בן נתן מצבה" מעורר מספר בעיות. ראשית משום שוני הנוסח המקביל בדה"א יא 38: "יואל אחי נתן מבחר וגו'". אך נראה שכמעט תמיד יש להעדיף את נוסח שמואל על נוסח דה"י המקביל¹⁶. מה עוד שניתן לבאר חלק מן הנוסח הסוטה בדה"י כטעות שנובעת משיגרת מעתיקים. יואל הוא השם הנפוץ יותר במקרא (יואל א 1; שמ"א ח 2; דה"א ו 21 ועוד) ולכן עשוי לדחוק את השם יגאל, הנפוץ פחות. כן ניכר ריבוי התיבה "אח(אחים)" ברשימות ספר דה"י (דה"א ט 9, 13, 17, 25 ועוד). לעומת זאת מתאימה התיבה "בן" לדגם השליט ברשימת הגיבורים (השווה במיוחד שמ"ב כג 24 ואילך). ועל-כן נראה שאפשר לראות בצובה את מולדתו של יגאל בן נתן ולזהות אותה עם ישוב קדום, אשר שמו נשתמר בכפר הערבי צובא, 11 ק"מ מערבית לירושלים¹⁷. שם המקום לא נמצא בנוסח המסורה, לבד מן הכתוב בו אנו דנים. אך אפשר לגלותו בתוספת לרשימת ערי יהודה בתרגום השבעים ליהו' טו¹⁸. זהו צובה במקום הזה משתלב יפה בזהו מקומות המוצא של יתר הלוחמים באותו חלק של רשימת הגיבורים: נחרי (שמ"ב כג 37) מבארות (יהו' יח 25), צלק (שמ"ב כג 37) מכפר העמונה (יהו' יח 24), עירא וגרב היתרים (שמ"ב כג 38) כנראה מקרית יערים (יהו' יח 14-15; דה"א ב 53) ואוריה החתי (שמ"ב כג 39) שהיה כנראה מירושלים (שמ"ב יא).

נתן, אבי יגאל

בדיקת הפרטים עד כה מאששת את ההשערה כי נתן הנביא הוא אביו של יגאל,

מלוחמי דויד, ומוצא שניהם מצובה, מערבית לירושלים. קירבת המקום לירושלים הולמת יפה את קורותיו של נתן בספר שמואל, כי שם – בירושלים – מופיע הנביא לראשונה לפני דויד (שמ"ב ז). למעשה פועלים רוב הנביאים במקרא בעריהם או במרכז קרוב לעירם. שמואל מופיע בעיקר ברמה (שמ"א ט) ומרחיק נדוד ממנה עד הגלגל¹⁹, אך שב תמיד לביתו ברמה (שמ"א ז 17)²⁰. ירמיהו התחיל את פעולתו בענתות, כחמישה ק"מ צפונית לירושלים, ועבר משם לבירה הקרובה. לשם הגיע גם "הנביא אשר מגבעון" (יר' כח 1), כעשרה ק"מ צפונית-מערבית מירושלים. בהקשר של ירושלים נזכר גם אוריה בן שמעיהו מקרית יערים (יר' כו 20), כחמישה-עשר ק"מ צפונית-מערבית מירושלים. נראה שישעיהו פעל בעירו – ירושלים²¹, ואולי פעל בה גם יחזקאל לפני הגלייתו²². עמוס, שניבא הרחק מעירו (עמ' א 1), גורש למולדתו (שם, ז 12), כמי שנוהג בניגוד למקובל.

ציון המוצא עם המלית "מן" (...)

ברשימת הגיבורים נאמר, כי מוצא יגאל "מצבה". וזו דרך ציון נדירה במסגרת זו (שמ"ב כג 8–39), שחוזרת שם רק לצד שלושה שמות (פס' 20, 29, 30). לאלה אפשר להוסיף "מבית-לחם", אם מקבלים במקרה זה את נוסח דה"א יא 23²⁶. בית-לחם (24), גבעת בני בנימן (29) ונחלי געש (30) – הם שמות-מקומות מורכבים, וקשה לצרפם לשמות הפרטיים לפי הדגם השליט ברשימה (התקועי, הענתותי וכד'). רק את מוצאו של בניהו מקבציאל (פס' 20) אפשר היה להביא בצורה המקובלת. אבל בניהו והמסופר עליו חריגים לא רק בפרט זה אלא אף בפרטים נוספים ברשימה²⁴, במקרה של יגאל לא היה כל קושי לכתוב "הצובתי". לעומת נדירות התיבה "מן" (...) ברשימת הגיבורים ניכרת תדירותה ליד שמות של נביאים (ראה עמ' א 1; ירמ' א 1; כו 20; כח 1; מל"א יז 1; יט 16: השווה שמ"א א 1). אך ייתכן שדרך ציון זו היתה נהוגה במיוחד אצל בעלי מעמד דתי, כמו כהנים, לווים ונביאים²⁵.

שתי הסיעות כחצר הירושלמית

לא רק בפרשת אוריה, אלא גם במסורת על עליית שלמה מתבהר יותר תפקידו של נתן על רקע היותו איש הסביבה הירושלמית מנעוריו. בדיקת רקע תומכי שלמה מכאן ותומכי אדוניהו מכאן מראה כי אדוניהו חיפש ומצא את מירב תומכיו מבין יוצאי יהודה, שעה שתומכי שלמה קשורים לרוב לירושלים ולסביבתה. נסקור להלן בקיצור את הפרטים בקשר לתומכי אדוניהו, ולאחר מכן נבחן

בפירוט את הידוע לנו אודות תומכי שלמה, כיוון שאלה היו אנשי הסיעה בה פעל נתן.

סיעתו של אדוניהו

בראש הקבוצה היהודאית עמד אדוניהו, שנולד בחברון, בירתו ולבו של שבט יהודה (שמ"ב ג 4). לידו התייצב יואב, אשר מוצאו היה מבית לחם או מסביבתה (שמ"ב ב 32; מל"א ב 34; השווה דה"א ב 16). אביתר, גם הוא מתומכי אדוניהו, היה אמנם כהן מעיר הכהנים נוב (שמ"א כב 19–20). שדותיו היו בענתות אשר בארץ בנימין (מל"א ב 26), אך הוא הצטרף, לאחר אסון נוב, לשורותיו של דויד והתבולל למעשה בקבוצה היהודאית שמסביב לדויד (שמ"א כב 20; מל"א ב 26)²⁶. אבל אדוניהו לא הסתפק בתמיכת שני בעלי השפעה אלו וניסה לרכוש את אהדתם של אנשי יהודה מבין עבדי המלך (מל"א א 9), המכונים כנראה בפי נתן שרי צבא (פס' 25). בהרכב זה יאה לתומכי אדוניהו הכינוי הסיעה היהודאית.

סיעתו של שלמה

בדיקת הפרטים בקשר לתומכי שלמה מגלה תמונה שונה לגמרי. שלמה בעצמו כבר לא נולד בחברון אלא בירושלים (שמ"ב יב 24) והתחנך שם. השפעת ירושלים, עיר היבוס, וקשריה הבין-לאומיים, משתקפת ברורות בקורות שלמה המלך (מל"א ג 1–2, 4; יא 1 ואילך). טבעי שכבר בגיל צעיר בא הנסיך במגע עם בני יבוס, כיוון שאמו היתה בעבר אשתו של חתי (ראה להלן)²⁷.

בת-שבע

בת-שבע או בת-שוע (השווה דה"א ג 5) לשעבר אשתו של אוריה, היתה אולי בעצמה ממוצא נכרי²⁸, זאת בהסתמך על היות אחיתופל הגילוני סבה (שמ"ב יא 1 ואילך; כג 34)²⁹. בכל מקרה ניתן להניח שבת-שבע בילתה את מרבית ימיה, מאז נישואיה לאוריה, בירושלים. ואם צודקים החוקרים, הרואים קשר אתני בין אוריה לבין ארונה, מלכה האחרון של יבוס³⁰, אזי סביר שבת-שבע היתה בקשר, עוד מימי בעלה הראשון, עם שארית האצולה היבוסית בירושלים. על קיום שרידים אלה מעידה פרשת גורן ארונה (שמ"ב כד) ואולי גם הערת הכרונסס בדה"א יא 8: "ויואב יחיה את שאר העיר"³¹.

צדוק

מן הבולטים בתומכי שלמה, התייחס לפי דה"א טז 39 לכהני גבעון, צפונית-מערבית מירושלים³².

הכרתי והפלתי

הכרתי והפלתי היו כנראה רובם שכירים פלישתים, וירושלים היתה מולדתם החדשה. אולי ניתן לזהות את הגתיים, ששמרו אמונים לדויד (שמ"ב טו 19 ואילך) עם חטיבת הכרתי והפלתי, או לפחות לראות ביניהם קשר. מפקד הגתיים היה אתי (שם), אך ברשימות חצר-דויד מופיע בניהו בן יהוידע על הכרתי והפלתי (שמ"ב ח 18; כ 23). סביר כי בניהו, שלא נזכר בקורות דויד עד אחרי ימי המרידות, ירש את מעמדו של אתי.

שמעי ורעי והגיבורים

הנוסח הלוקיאני משקף "שמעי ורעי הגבורים" – ונראה עדיף. לא ידוע לנו אדם בשם רעי מיתר קורות דויד, ובראש יחידות של שלושים או גיבורים (במשמעות של חטיבה דומה) נזכר תמיד רק גיבור אחד (שמ"ב כג 18, 20; דה"א יא 41; יב 4 ועוד). לעומת זאת קורות דויד מוסרות על מספר אנשים בשמות שמעי, שמע וכד'. מבין אלה עשוי להיות "ישמעיהו הגבעוני גבור בשלשים ועל השלשים" (דה"א יב 4) וזה עם ראש הגיבורים במל"א א 8. כבר בסוף רשימת גיבורי דויד (שמ"ב כג 36 ואילך) ניכר חלקם של לוחמים מערים מצפון-מערב לירושלים.

הגיבורים

ב"גבורים" במל"א א 8 הכוונה כנראה לאותו מוסד "השלושים" שהקים דויד בימי עדולם וצקלג וריכוז בו ממיטב לוחמיו. אך מובן כי ההרכב הפרסונלי של היחידה השתנה מאז³³, ושמות הגיבורים בסוף הרשימה בשמ"ב (ראה לעיל) והפרטים אודותיהם מעידים כנראה על ימי חברון והעליה לסביבות ירושלים, לקראת כיבושה. אז הצטרפו לדויד לוחמים רבים ממוצא נוכרי וחלקם של בני יהודה בין לוחמיו – ירד יחסית.

מקורות מרד אבשלום ניתן להקיש כי יחידת השלושים עברה לכוחות המורד (שמ"ב 15–19), כיוון שחטיבת הגיבורים נזכרת רק אחרי מותו של אבשלום

(ש"מ"ב כ 1-7). וסביר כי עמשא (עמשי), שעמד לפי דה"א יב 18 בראש "שלושים" החזיר את החטיבה למחנה דויד (ש"מ"ב יט 14; כ 4; דה"א יב 18)³⁴. אולי לא מקרי הוא שהגיבורים נזכרים בש"מ"ב כ 7 אחרי הכרתי והפלתי. אם יחידה זו עברה לאבשלום, היא הוכיחה את עצמה פחות מיחידת הגתיים (ש"מ"ב טו 18 ואילך). בכל זאת לא מן הנמנע שהיו קיימים קשרים בין לוחמים משתי היחידות, או משפחותיהם, עוד בימי שאול, כאשר ברחו הבארותים (מערי הגבעונים) גתימה (ש"מ"ב ד 3)³⁵. מסתבר מבדיקת מל"א א 8-10, שהגיבורים לא נמנו עם קבוצת בני יהודה שהוזמנה על-ידי אדוניהו.

נראה שזמן מה אחרי כשולן מרד בן-בכרי הועמדו הכרתי והפלתי תחת פיקודו של בניהו (ש"מ"ב ח 18; כ 23), ובעקבותיהם באו גם הגיבורים תחת סמכותו (מל"א א 10: "ובניהו ואת הגברים", פס' 38 ופס' 44: "ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי")³⁶. כך הוגבלה, אחרי הריגת אבשלום, סמכותו של יואב,³⁷ והשפעתם של שרי יהודה ירדה. לעובדה זו היתה משמעות מסוימת בחלוקת הכוחות היריבים במאבק על ירושת דויד³⁸.

בניהו בן יהוידע מקבציאל

בניהו מיצג את הגורם הצבאי בסיעתו של שלמה. לכאורה ניתן לראות בו איש יהודה, משום שקבציאל (או יקבציאל) עירו (השווה יהו' טו 21; נח' יא 25)³⁹ היתה שייכת לתחום יהודה; אלא שאזור קבציאל באר-שבע היה מרכזו של שבט שמעון, שנבלע בשבט יהודה (שופ' א 3, 17), והמרחק משם למרכז החברוני של יהודה היה ניכר. ומשום כך ניתן לשער שלא היו לבניהו קשרים הדוקים עם הקבוצה היהודאית; מה עוד שבניהו פקד במשך שנים על חיילים נוכרים (ראה לעיל). משמעי הוא, כי עלילות הגבורה המיוחסות לו (ש"מ"ב כג 20-23) שונות כל כך מסיפורי הגבורה שנשתמרו בקשר ליתר גיבורי דויד. בעוד שאלה לוחמים בעיקר בפלישתים (ש"מ"ב כג 9 ואילך השווה כא 15 ואילך), לוחם בניהו בגיבורים ממאב (מצרי?) ועוסק בציד (ש"מ"ב כג 20-21). כמובן, יש להניח שגם ההתחרות עם יואב וקציניו השפיעה על עמדתו של בניהו בסכסוך.

מקומו של נתן בסיעתו של שלמה

בדרך ההשערה מצאנו שלושה קווים העשויים להסביר את עמדתו של נתן במאבק על כתר דויד: (1) מוצאו של נתן מאחת מערי שבט יהודה; (2) קירבת עיר מולדתו לירושלים; (3) ייחוס אפשרי של נתן לכהונה (לויה).
אם נכונה הנחתנו שנתן חי בין בני יהודה, טבעי שתמך בדויד ובביתו. מוצאו

מסביבות ירושלים מחזק את עניינו בהפיכת ירושלים למרכז ממלכתי, ואף מסביר את פעלתנותו כנגד בני־יהודה החברוניים. אדם המקורב לכהונה אף עשוי להיות משוחרר משיקולים שבטיים צרים.

סיכום

צירוף הנתונים משלוש הפרשיות בהן פעל נתן הנביא (שמ"ב ז; יב; מל"א א), ומשתי הידיעות הקצרות על אודות "בני נתן" (שמ"ב כג 36; מל"א ד 5) בתוספת חומר מקראי רלוואנטי, מאפשר את ההנחות הבאות:

- א. יגאל מגיבורי דויד הוא בנו של נתן הנביא.
- ב. מוצאו של נתן מצובה, מערבית לירושלים.
- ג. בצובה ישבו מבני יהודה.
- ד. לאיזור צפונית־מערבית מירושלים חדרו יסודות קרובים ללוויים (היתרים יהו' טו 48; שמ"א ל 27; דה"א ב 53; השווה: יתיר מערי הלוויים יהו' כא 14; דה"א ו 42).

ה. יגאל בן נתן שירת בגדודו של דויד יחד עם יתרים (שמ"ב כג 36–38).

- ו. עזריהו בן נתן וזבוד בן נתן היו לשרי שלמה בזכות תמיכתו של נתן בעליית שלמה (מל"א ד 5; מל"א א).

ז. הידיעה כי בנו של נתן היה כהן הולמת לפחות חלק מקורות נתן.

ח. אוריה החתי היה חבר לנשק של יגאל בן נתן הנביא (שמ"ב כג 36–39).

לאור קווים אלה מצטייר נתן כיוורשו של שמואל הנביא. כמו קודמו הגדול היתה גם לנתן יד בענייני כהונה; וכמוהו מביע נתן התנגדותו לחידושים, הסוטים מן המקובל בחברה של ימיו. ברוח המשפט השבטי הוא שולל מן המלך את הזכות לפעול בשרירות לבו ומגנה את רצח אוריה. גם תגובתו הבלתי אחידה והבלתי ברורה להקמת משכן מפואר בירושלים משקפת עדיין את הרצון לראות משכן אלוהים נודד משבט לשבט ומעיר לעיר. לעומת זאת מסבירה, כאמור, ישיבתו של נתן בין בני־יהודה ובקרבת ירושלים את תמיכתו של הנביא בבית דויד ובגיבוש המרכז הלאומי והדתי בעיר דויד.

מבלי שנוכל להכריע מה היסטורי ומה ספרותי בלבד בדמותו של נתן, כפי שהכרנוהו מן הכתובים השונים, עלינו לקבוע, כי הקווים השונים מצטרפים לתמונה אחידה למדי, וסבירה מבחינה היסטורית. פרטים אחדים, שנראו מוקשים במקומם, קבלו משמעות עם הצטרפות הנתונים. כך למשל, מפיצות ההנחות, שאוריה ובנו של נתן היו חברים לנשק ושבתו של נתן היה בקרבת ירושלים, אור חדש על התפרצותו הזועמת של הנביא אחרי רצח אוריה.

הערות

- 1 השווה דה"א יז 4 וראה א. לודס, ישראל. (מרחביה תשכ"א), עמ' 306–307; מ"צ סגל, ספרי שמואל (להלן: סגל) [ירושלים 1968] עמ' שג וב' אופנהיימר, הנבואה הקדומה בישראל (ירושלים תשל"ג), עמ' 155–160.
- 2 יש ומנסים לסתור את הטענות הללו מתוך הסיפור עצמו (אמ"ה, 986–987), אך יותר נראה לחלוק עקרונית על הגישה המאחרת מראש כל ביטוי אנטי-מלוכני בס' שופטים ובס' שמואל. מותר להניח שלפחות חלק מבני-ישראל התנגדו למלוכה מתוך שמרנות שבטית. ברוח זו התבטא לאחרונה גם תלמידו של א. אייספלד, שכותב על המגמה (רוח) האנטי-מלוכנית של האמפיקטיוניה הקדומה L.M. Pákozdy, Zur Frage des altisraelitischen Nationalepos, *Acta Antiqua* (Budapest) 23 / 1-2 (1975), 89, n. 10. כמרכן אין בדברי הנביאים הקלאסיים אחיזה ממשית לדעה שביניהם הם התנגדו לכל מקדש, אפילו למקדש מטהר.
- 3 J. Wellhausen, *Prolegomena zur Geschichte Israels* (Berlin 1899). p. 265: "In den Hergang der Begebenheiten... gewinnen wir da vielfach einen recht tiefen Einblick etc." See J.A. Montgomery, *Kings*. (ICC) [Edinburgh (להלן: מונטגומרי) 1951], p. 67 ff.
- 4 אמ"ב, 894.
- 5 מונטגומרי, עמ' 118.
- 6 מונטגומרי, עמ' 118 (glossa?) BHS (GB, GLuc etc.) BHK³
- 7 השווה לשמ"ב כ 23–26.
- 8 I. Benzinger, *Die Bücher der Könige* (Freiburg 1899), p. 17. (להלן: בנצינגר) השווה מונטגומרי, עמ' 113.
- 9 בדמותו של משה, אבי הנביאים, ניכרים קווי כהונה ברורים, ואין צורך לפרט. חוקרים אחדים טוענים להשתיכותם של עמוס ושל מלאכי לכהונה (ראה: אמ"ו, 272; אמ"ד, 1029).
- 10 בנצינגר (עמ' 7) רואה בהזכרת נתן בפס' 34 ובפס' 45 תוספת מאוחרת לתפארתו (in maiorem gloriam), שבאה כדי למסור שגם שלמה, כמו שאול ודויד לפניו נמשח על-ידי נביא. מונטגומרי (עמ' 77) דוחה פרשנות זו כ "hypercriticism".
- 11 ראה דיון מפורט בבעיה מי רשאי לכהן – אצל מ. הרן, תקופות ומוסדות במקרא (תל-אביב תשל"ג), עמ' 142–200.
- 12 יש סבורים כי בשמ"ב כ 26 יש לקרוא "עירא היתרי". (BHK³); סגל, עמ' שסג.
- 13 K. Elliger, *Kleine Schriften zum A.T.* (München 1966), pp. 102-103; (להלן אליגר) ב'מזר, כנען וישראל (ירושלים תשל"ד), עמ' 197 (להלן: מזר).
- 14 W. Rudolph, *Chronikbücher* (Tübingen 1956) p. 102.
- 15 ראה פירושים לכתוב.
- 16 אליגר (עמ' 72–73, הערה 1) מזהיר מפני העדפת נוסח דה"י. אישור לשיטתו יש לראות בגילוי החותם "למבני(ז)" בשכם ב-1960; השם "מבני" בשמ"ב כג 27 נדחה על-ידי החוקרים כטעותו של מעתיק, והם העדיפו את נוסח דה"א יא 29 (סבכי). ראה מאמרי שהתפרסם ב-"Tel-Aviv", בטאון המכון הארכיאולוגי ליד אוניברסיטת תל-אביב, ושם ספרות.

- 17 ראה מזר, עמ' 197, הערה 57.
- 18 A. Rahlfs, *Septuaginta* (Stuttgart 1935), Joshua 15, 59a: Εωβης (B); Σωρης (A). s. BHK³
- 19 ספק אם הכוונה לגלגל ליד יריחו; לעומת זאת, יתכן ששמואל הגיע עד הגלגל ליד בית־אל (מל"ב ב 1–2). ראה מונטגומרי. עמ' 353.
- 20 אולי לא במקרה מופיע נביא בשם גד לראשונה בקירבת מואב (שמ"א כב, ג–ה) לא הרחק מתחומו של שבט גד (מצבת מישע, שורה 10: "איש גד ישב בארץ עטר(ו)ת מע(ו)לם").
- 21 see R. Pfeiffer, *Introduction to the Old Testament* (New-York 1941), p. 422.
- 22 W. Zimmerli, *Ezekiel* (Neukirchen 1966) pp. (8°–9°)
- 23 אך ראה לעיל הערה מס' 16.
- 24 ראה מאמרי: Der Platz Benajahus in der Heldenliste Davids, ZAW 90 (1978), pp. 20–28.
- 25 התיבה "מן" (מ...) חוזרת לעתים קרובות בקשר למוצאן של מלכות (גבירות) יהודה (מל"ב יב 2; יד 2; כא 19; כג 36 ועוד). משום המעט הידוע לנו אודות חותניהם של מלכי יהודה קשה להסיק מסקנות חד־משמעיות מתופעה זו. אך ייתכן שיש כאן רמז למדיניות קבועה, בה נושא יורש העצר מבנותיהם של כהנים מכובדים. עדות לקשרי נשואים עם בית המלוכה נמצא בימי יואש (מל"ב יא 1 ואילך; דה"ב כב 11). כן ייתכן שמיכהו (או מעכה) בת אוריאל מן הגבעה (דה"ב יג 2; השווה למל"א טו 2), אשת אביה (אבים), היתה בתו של אוריאל מבני קהת בני אהרן (דה"א טו 4–5); והשווה למסורת על נשואי אהרן עם אלישבע בת עמינדב אחות נחשון (שמ' ו 23), שהיה נשיא יהודה (במ' א 4–7; ז 12 ועוד).
- 26 ייתכן שגם התחרות עם צדוק וביתו השפיעה על עמדתו של אביתר.
- 27 השווה להישענותו של אבשלום על חברון, בה נולד (שמ"ב ג 3; טו ואילך) ולעליית אבימלך בשכם (ש' ט).
- 28 ראה ש. ייבין, מחקרים בתולדות ישראל וארצו (תל־אביב תש"ך), עמ' 198 (להלן ייבין, מחקרים).
- 29 ראה אמ"א, 226, ערך אחיתפל.
- 30 ראה מזר, עמ' 210, 219–220; ייבין, מחקרים, עמ' 198 ואילך.
- 31 במספר כתבי־יד עבריים בא במקום העיר – "העם", ובמשמעות זו של החיאת שרידי התושבים הבינו, כנראה, את הכתוב גם בפשיטתא ובתרגום הערבי (BHS). אך מרש"י ועד ימינו מעדיפים לבאר במשמעות של: לשקם את העיר או חלק ממנה (Curtis-Madsen (ICC) (Edinburgh 1910), s.v. להסתמך על נחמיה ג, 34: "... היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות", אך נוסח זה כלל אינו ודאי, המלים חסרות בתרגום השבעים, ובכל אופן ייתכן שהן נכתבו תחת השפעת יחזקאל לו 2–3. L.W. Batten, *Ezra and Nehemia* (ICC) [Edinburgh 1913], pp. 225–226.
- 32 ראה אמ"ו, 675 ואילך.
- 33 מאז ימי צלקל וודאי הזדקנו רוב הגיבורים; יואב מתואר במל"א (ב 6) כאדם זקן. ידוע לנו שעשהאל אחי יואב נהרג ואוריה נרצח (שמ"ב ב 23; יא 17). אבישי לא נזכר יותר בקורות דויד בימי שלמה.

- 34 ראה מאמרי עוזרי דויד, 'תרביץ' מו (תשל"ז), עמ' 8 ואילך.
- 35 השווה סגל, עמ' רנד-רנה.
- 36 כנראה השתבש הסדר במל"א 8 ושם צריך להיות: ...וצדוק הכהן ונתן הנביא ובניהו בן יהוידע ושמעי ורעיו הגבורים וגו' (השווה לסדר: צדוק-נתן או נתן-צדוק בפס' 26, 32, 33, 38, 44-45).
- 37 נסיתותיו של דויד להדיח את יואב מראשות הצבא לא עלו יפה (ראה שמ"ב יט 14; כ 4 ואילך).
- 38 J. Bright, *A History of Israel* (London 1960), p. 190: "...victory again lay with the side that had the troops". אך התמונה במל"א מורכבת יותר, כיוון שגם לצידו של אדוניהו עמדו אנשי צבא.
- 39 לזהוי המקום ראה י. אהרוני, ארץ-ישראל בתקופת המקרא (ירושלים תשכ"ג), עמ' 279-280; ז. קלאי, נחלות שבטי ישראל (ירושלים תשכ"ז), עמ' 302.